УДК 821.512.145

З.З. Рәмиев

ТУКАЙ ФАТИХАСЫН АЛГАН ШАГЫЙРЬ
(Сәгыйть Сүнчәләйнең тормыш һәм иҗат юлы турында)

В статье освещены жизненный путь и творчество поэта, переводчика, драматурга и общественного деятеля Сагита Сунчелея (1889–1937). Автор статьи на основе архивных материалов и воспоминаний известных личностей знакомит читателя с основными этапами жизненного пути С. Сунчелея, делает попытку обобщающей оценки творчества поэта, знакомит с имеющимися научными исследованиями. Автором устанавливается, что в творчестве поэта гармонично коррелировали восточные и западные литературные традиции, также подчеркивается, что С. Сунчелей получил признание и как мастер переводов: через его тексты татарский читатель знакомился с творчеством выдающихся классиков русской и мировой литературы: Пушкина, Байрона, Гейне и др. При этом цель поэта – не точный, а свободный, имеющий национальный характер, перевод. Особое место в статье уделяется освещению взаимоотношений С. Сунчелея с татарским поэтом Г. Тукаем, который стал для молодого поэта не только наставником, но и близким другом.

Ключевые слова: Сагит Сунчелей, татарская поэзия, литература начала XX века, юбилей.

The article highlights the life and work of the poet, translator, playwright and public figure Sagit Suncheley (1889-1937). The author of the article, based on archival materials and memoirs of famous personalities, introduces the reader to the main stages of the life of S. Suncheley, makes an attempt to generalize the poet's work, and introduces existing scientific research. The author establishes that the poet's work harmoniously correlated Eastern and Western literary traditions, and also emphasizes that S. Suncheley received recognition as a master of translation: through his texts, the Tatar reader became acquainted with the work of outstanding classics of Russian and world literature: Pushkin, Byron, Heine, etc. At the same time, the poet's goal is not an exact, but a free translation with a national character. The article pays special attention to the relationship between S. Suncheley and the Tatar poet G. Tukay, who became not only a mentor but also a close friend for the young poet.

Key words: Sagit Suncheley, Tatar poetry, literature of the early twentieth century, anniversary.

1910–1920 елларда лирик-романтик шагыйрь, кыю тәрҗемәче, драматург, җәмәгать эшлеклесе сыйфатында танылып, татар әдәбиятының XX гасыр башындагы яңарышына зур өлеш керткән, әмма 1930 елларда совет хакимияте тарафыннан «оныттырылган» Сәгыйть Сүнчәләйнең тууына август аенда 136 ел тулды.

Билгеле ки, шәхес корбаны булган тынгысыз, бик тә актив, талантлы бу иҗатчының әдәби-иҗтимагый эшчәнлеге хакында 1960 елларга кадәр әдәбият тарихына караган хезмәтләрдә уңай фикер

әйтелә алмаган. Бары тик СССР Югары суды хәрби коллегиясенең 1958 елның 8 мартындагы утырышында аклангач кына, С. Сүнчәләйнең намуслы исемен, күпкырлы иҗат мирасын халкыбызга кайтару эше башлана. Халык язучысы Ә. Еники билгеләвенчә, 1959 елда абыйсы Шәриф Сүнчәләй «шагыйрьнең барлык шигырьләрен, сәхнә әсәрләрен, тәрҗемәләрен, истәлекләрен, рәсемнәрен җыеп, туплап, шуларга аңлатмалар, библиографик белешмәләр дә язып, әзер җыентык хәленә китереп», нәшриятка тапшыра. Аларның бер өлеше Г. Халит кереш сүзе белән шагыйрьнең 112 битлек «Сайланма әсәрләр»е рәвешендә басылып та чыга. Мәскәүдә Ш. Сүнчәләйнең хатыны Сорур ханымда (Ә. Еникинең туганы) сакланган бу материаллар, Н. Нәккаш тарафыннан тасвирланып, Казанга кайтарыла һәм Татарстан дәүләт музеена тапшырыла (ф. 1752).

1970–1980 елларга таба С. Сүнчәләйнең тормышы, иҗат мирасына караган фәнни-мәгълүмати тикшеренүләр дә күренә башлый [5; 6; 12]. Вакытлы матбугат битләрендә, төрле китапларда басылып чыккан Б. Урманче, Р. Ишморат, Ә. Еникиләрнең истәлекләре [3: 179–183], М. Мәһдиев, Р. Мостафиннарның [7; 9] мәгълүматка бай язмалары да С. Сүнчәләйне шәхес һәм иҗатчы сыйфатында тулырак танытырга мөмкинлек тудыра. XX гасыр азагына С. Сүнчәләй иҗаты буенча Р. Мусабәкова [8] һәм Н. Нәгыймов [10] кандидатлык диссертацияләре яклыйлар, соңгы елларда С. Сүнчәләйнең шәхесен төрле яклап ачкан Э. Галимова [2], Л. Габдрафикова [1] мәкаләләре дөнья күрә. Г. Ибраһимов исемендәге Тел, әдәбият һәм сәнгать институтында узган гасырның соңгы чирегендә әзерләнгән алты томлы «Татар әдәбияты тарихы»ның 3 нче томында С. Сүнчәләй турында да күпмедер мәгълүмат урын ала, ә инде сигез томлы «Татар әдәбияты тарихы»ның 4 нче томында XX гасыр башында иҗат иткән сигез мәшһүр татар шагыйре исәбендә аның да әдәби мирасына лаеклы бәя бирелә [4; 8]. Шагыйрьнең әсәрләрен халыкка кайтару юлында шушы язманың авторы да моннан утыз еллар элек фәнни-текстологик эш алып бара башлаган иде, шуның нәтиҗәсе буларак 2005 елда С. Сүнчәләйнең «Әсәрләр һәм хатлар» исемле китабы дөнья күрде. Анда укучыларга әдипнең табылган шигырьләре тулаем диярлек, ике пьесасы («Мансур», «Сәнгатьчеләр»), «Яман хатын» һәм «Язучы» хикәяләре, мәкалә һәм истәлекләре, 70 ләп хаты тәкъдим ителде [13]. Әлеге мәкалә исә, шагыйрьнең тормышы һәм иҗаты хакында эзлекле, системалы күзаллау булдыру һәм моңарчы аның хакында әйтелгән фикерләрне тулыландыру максаты белән тәкъдим ителә.

Сәгыйть Хәмидулла улы Сүнчәләев 1889 елның 14 (2) августында туган дип санала (1927 елның 2 июнендә ОГПУга бирелгән анкетасында, Наркомнац документларында 1888 елның 25 декабре күрсәтелгән). Туу урыны – Саратов губернасы Хвалын өязе Иске Мостяк авылы (хәзер ул Ульяновск өлкәсенең Иске Кулаткы районына карый). 1891 елгы ачлык вакытларында бу гаилә Әстерхан шәһәренә күченеп яши башлый. Биредәге «Вәһһабия» мәдрәсәсендә укып, аны

тәмамлагач, Сәгыйть ике ел мондагы Ак мәчет мәхәлләсе мәктәбендә укыта. 1905 елгы инкыйлаби вакыйгалар вакытында исә абыйсы Шәрифҗан (1885–1959) белән бергә прокламацияләр, сул фикерле рисаләләр таратучылар арасында була. 1906 елда Казанга килгәч, ул Шакирҗан Хәмиди мәдрәсәсендә укып йөри. Бераздан, 1907 елның августында Казан татар укытучылар мәктәбенә кабул ителә (абыйсы Шәрифҗан бу мәктәптә 1903–1907 елларда укыган), тик уку түләүле булганлыктан, аны дәвам иттерә алмый. Бераздан абыйсы янына – Пермь губернасы Уса өязе Сараш авылына килеп урнаша, андагы дүртьеллык земство мәктәбендә укыта башлый (якындагы Солтанай авылы мәдрәсәсенә дә атнага өч тапкыр килеп, рус теленнән белем биргәннәр). Бу заманда ул ике мәртәбә гаилә корган. Беренче хатыны Сәлимә 1909 елда бала тапканда үлеп китә, уллары Таһир исә, исән калса да, бик иртә – 15 яшендә вафат була (шул вакытларда С. Сүнчәләй «Хәятымда ике зур кайгы күрдем, / Газиз баштан ике матәм кичердем», дип башланып киткән «Ике матәм» исемле шигырь яза, аны үзе көйгә дә сала). Икенче хатыны – Казан кызы Фәридә белән С. Сүнчәләйнең юллары 1914 елда аерыла. Бу никахтан аның Фәрит исемле улы (1912–?) булып, ул Бөек Ватан сугышында һәлак була.

Р. Ишморат истәлекләрендә шагыйрьнең Сараштагы тормышы һәм педагогик эшчәнлегендә җыр һәм музыканың зур урын биләве искәртелә. Сәгыйть үзе скрипкада һәм мандолинада оста уйнаса, абыйсы Шәриф яхшы гармунчы була. Сүнчәләйнең музыкага, сәнгатькә гашыйклыгы әсәрләрендә дә чагылыш таба. Шәхси архивында ул иҗат иткән унлап көй-җырның ноталары саклана.

1909 елның 11 февралендә «Йолдыз» газетасында шагыйрьнең «Мөгаллим Сүнчәләй» имзалы тәүге шигыре басылып чыга. Хәер, ул элегрәк тә кулына каләм алгалаган: Әстерханда яшәгән чакларында ук «Борһане тәрәккый» газетасына хәбәрләр җибәреп тора, 1908 елда Казанда «Кавказ тоткыны», «Тунгатай» исемле тәрҗемәләре, «Күл – күз яше» исемле хикәясе басыла. Әмма шигърияткә ныклап кереп китүе 1910 еллардан була: лирик геройның үзенчәлекле романтик хис-кичерешләре белән сугарылган шигырьләре, рус әдәбиятыннан ирекле тәрҗемәләре «Идел», «Бәянелхак», «Казан мөхбире», «Йолдыз», «Вакыт», «Нур», «Сибирия», «Кояш», «Шура», «Сөембикә», «Ак юл» һ. б. газета-журналларда әледән-әле чыгып тора (алар «Учитель С. Сүнчәләй», «Сәгыйть бине Хәмид», «Сүнчәләй оныгы», «Сәгыйть Әбүлфәрит», «Әбелфәрит Вәккас», «Сәгыйть» тәхәллүсләре белән бастырыла) [11: 164]. 1912–1913 елларда аның «Төрле шигырьләр», «С. Сүнчәләй шигырьләре» исемле җыентыклары дөнья күрә.

Сүнчәләйнең иҗат мирасы белән танышканда, аның рус һәм Көнбатыш әдәбияты вәкилләре иҗатыннан яхшы ук хәбәрдар икәнлеген күрми калмыйсың. Бу әдәбиятлардан ул аерым әсәрләрне тәрҗемә дә иткән, кайберләре тәэсирендә оригиналь шигырьләр дә тудырган, тегe яки бу шигъри юлларны эпиграф итеп тә файдаланган. Рус һәм

Көнбатыш әдипләреннән бигрәк тә Гейне, Плещеев, Надсон, Крылов, Тургенев, Жуковский, Толстой, Лермонтов, Майков, Некрасов, Никитин, Шевченко, Хомяков, Пушкин, Тан (Богораз), Бальмонт, Блок, Верхарн, Данте, Орешин, Уитмэн, Омулевский, Л. Мельшин (Якубович), Байрон, Гюгога мөрәҗәгать иткән. Р. Мостафин Сүнчәләйнең Шәрык телләреннән тыш, Байрон белән Гейнены турыдан-туры оригиналдан тәрҗемә иткәнлеген күрсәтә. Шунысын да искәртергә кирәк: ул еш кына тәрҗемәләрен татар тормышына яраклаштырып эшли. Мәсәлән, 1911 елда ул Пушкинның «Коръәнгә тәкълидләр»ен татарчалаштыра (аерым өлешләре «Йолдыз», «Идел» газеталарында басыла, 1911 елда китап булып дөнья күрә). Күпмедер вакыттан Г. Гейненың атаклы «Әл-мансур»ын тәрҗемә итә. 1913 елда Сүнчәләйнең бөтен шигъри иҗатын тупас рәвештә юкка чыгарып рецензия язган Ф. Сәйфи-Казанлы бу тәрҗемәне уңышсыз дип санаган, ә Г. Ибраһимов, З. Кадыйрилар исә әлеге ирекле тәрҗемәгә уңай караштa торганнар. Патша цензурасы бу трагедиянең татар сәхнәсенә менүенә тоткарлык ясап килә, шунлыктан ул бары тик Февраль революциясе алдыннан гына сәхнәләштерелә: башта – Оренбургта, ә 1917 елның мартында исә Казанда уйнала.

1914 елларда Сүнчәләй рус язучысы Изабелла Гриневскаяның Ирандагы милли-азатлык хәрәкәте тарихыннан алып язылган «Баб» трагедиясен тәрҗемә итә, озак еллар (1912–1928) авторның үзе белән хат алышып яши («Милая Зулейха» – «Моя апа» – «Изабелла Аркадьевна!»ларга адресланган унбиш хаты белән «Әсәрләр һәм хатлар» китабында танышырга мөмкин). Сүнчәләй 1921 елгы бер хатында зур күләмле бу әсәргә Г. Рәхим, Ф. Әмирханнарның бик яхшы бәя бирүләрен шатланып хәбәр итә. Әмма никадәр югары бәяләнмәсен, шагыйрь үзе ничек кенә тырышмасын – «Баб» трагедиясе нәшер ителми кала (кулъязмалары хәзерге вакытта Татарстан Республикасы милли музеенда саклана). И. Гриневская, үз чиратында, Сүнчәләйнең берничә шигырен русчага тәрҗемә иткән. «Тормыш» газетасының 1916 елгы 30 ноябрь санында хәбәр ителгәнчә, Сүнчәләй, М. Горькийга да хат язып, аңардан «Тормыш төбендә» («На дне») пьесасын татарчага тәрҗемә итәргә рөхсәт сораган була һәм рус әдибе рөхсәтен дә бирә, әмма пьесаның тәрҗемә ителү-ителмәве әлегә билгесез.

С. Сүнчәләйнең тормышы һәм иҗатының 1910–1915 елларга нисбәтле сәхифәләре Г. Тукай белән аралашу мизгелләренә дә бәйле. «Тукай бәйрәме» (1913), «Тукай турында истәлек» (кулъязма, 1923), «Мәрхүм Тукай турында» (кулъязма, 1928) кебек язмаларын, «Хат кисәге», «Тукай рухы» кебек шигырьләрен, Тукайның аңа адресланган хатларын укыганда, бөек шагыйрьнең Сәгыйтьне «Сине мин һәр тугрыда садәдил кеше таптым», дип язуы ихластан булганлыгына инанасың. Ике шагыйрь 1910 елның маенда бер көтепханәдә (нәшрияттадыр. – *З.Р.*) йөзгә-йөз очрашкач, Сүнчәләй үз исемен әйтеп үк күрешмәгән әле («...минем шигырь язуымның башлангыч елы гына булганга, бу мөһим булмас кебек күренгән»). Шулай да күзен

Сүнчәләй «инициативасы» белән алар арасында хат язып аралашу башланып киткән. Кызганыч ки, Сүнчәләй хатларының берсе дә сакланмаган, ә Тукайның аңа язган 8 хаты, күчермәдә булса да, Шәриф Сүнчәләйдә исән калган (дүртесе югалган). 1910 елның 9 ноябре белән даталанган беренче хаттан күренгәнчә, Тукай 1910 ел дәвамында вакытлы матбугат битләрендә (мәсәлән, «Шура» журналында, «Бәянелхак» газетасында) шактый еш күренә башлаган С. Сүнчәләй шигырьләре белән инде таныш була. Аның «дустанә озаткан» кулын шатланып кабул итүен әйтеп: «...кулыма төшкәндә, шигырьләреңезне укыйм. Сездә милләткә яки шөһрәткә бик кызу мәхәббәт бар», – дип яза. Шул ук вакытта кайбер фикерләре белән дә уртаклаша. Мәсәлән, ул Сүнчәләй шигырьләре телендә «провинциальный һәм төп халык телендә булмаган сүзләр» табуын, «Казанны тәхте пай һәм Казан арты татарларын шушы көнгә кадәр милләтен югалтмаган вә киләчәктә дә югалтмаячак төп халык дип» санавын яза. Бу хәерхаһлы, эчкерсез хатны алган Сүнчәләй, кыюланып китеп, 4 декабрьдә икенче хатын да юллый һәм анда үзе тәрҗемә итә башлаган Байронның атаклы «Шильон мәхбүсе» исемле романтик поэмасының берничә сәтырын (өлешен) Тукай хөкеменә тәкъдим итә. Тукайның җавап хатындагы «Элек вак шигырьләр тәрҗемә кылып карарга кирәк», дигән үгетен ишетсә дә, Сүнчәләй, поэманы тәрҗемә итеп бетергәч, текстны (тулысы белән) Тукайга җибәргән. Сүнчәләйнең «Тукай турында истәлеге»ндә искәртелгәнчә, Тукай бу юлы поэманы ошаткан, «хәтта төзәткәләп күчереп тә чыккан һәм “Мәгариф” нәшриятына басарга да биргән». С. Кудашның язуына караганда, 1918 елның 2 апрелендә Уфада булган Тукай кичәсендә Сүнчәләй Тукайның үзенә язган хатларын укып та күрсәтә (кичәдә Х. Туфан мандолинада уйный).

С. Сүнчәләй Октябрь революциясен «инсаният тарихының иң мөкатдәс бер таңы» рәвешендә кабул итә (бу вакытта ул Уфа шәһәр көтепханәсенең татар бүлегендә мөдир булып эшли), хуплавын шигырьләрендә чагылдыра, «Интернационал», «Марсельеза», «Матәм»нәрне татарчага тәрҗемә итүче дә ул була.

1919 елның 16 маенда большевиклар партиясенә кергән, актив табигатьле Сүнчәләйгә шунда ук җитди эш йөкләнә: ул, үзәк органнарның кушуы буенча Кырымга килеп, Ялта өязендәге Партанет авылында мөгаллимлек итә. Шул вакытларда язып барган көндәлегеннән күренгәнчә, әдип биредә Казанны, Галимҗан Ибраһимов, Фатих Әмирханны сагынып яши. Шулай ук Верхарнның «Таң»ын, Метерлинкның «Сукырлар»ын тәрҗемә итү белән дә шөгыльләнә. Аның 1917–1920 еллар шигырьләрендә (алар әллә ни күп түгел) инкыйлаб белән бәйле мотивлар өстенлек итә, шул ук вакытта лирик «мин»не табигать үзгәрешләре, мәсәлән, язгы хисләр, интим кичерешләр дә биләми түгел. 1918 елда ул «Йосыф Акчура хәзрәтләренә» шигырен, кала тормышын тәнкыйтьләгән «Шәһәр» дигән әсәрен («Синдә нур юк!.. Син һаман сәүдәң белән мәшгуль мәгәр... Кайный бәгыреңдә мәкер, гайбәт, хәбәр...») яза.

1920 елның 25 июнендә көндәлек дәфтәренә теркәлгән түбәндәге юллар Сүнчәләйнең бу чордагы уйлары партия әгъзасы өчен бик үк хас түгеллеген ача: «Бу көннәрдә ихтилалга нык катнашу фикереннән ваз кичү нияте белән мәшгульмен... Ихтилалга иштиракем (*катнашуым*) файдасыз (хосусән, үзем өчен вә үз хәятым өчен) булыр дип уйлый башладым...»

Ике айдан соң Изабелла Гриневскаяга язган хатында Сүнчәләй үзенең каты салкын тидерүен, үпкәләре зарарлануына борчылуын да хәбәр итә. Рус шагыйрәсе белән язышкан хатларында аның «Баб» әсәренең тәрҗемәсе басылмавына, сәхнәдә куела алмый торуына кәефе юклыгы да чагыла; шул ук вакытта әсәрнең текстын камилләштерүен дәвам итүе аңлашыла.

Кырымда хакимият Деникин кулыннан Врангельгә күчкәч, С. Сүнчәләйгә биредә яшерен эшләрен алып бару кыенлаша һәм аңа 1920 елның июлендә Кара диңгез аша Төркиягә качып чыгарга туры килә. Көзен, өч айдан соң, Сүнчәләйнең Новороссийск шәһәре аша Мәскәүгә кайтып кергәнлеге, Кырым һәм Төркиядәге иҗтимагый-сәяси вазгыять турындагы фикерләрен партия Үзәк Комитетына, Бөтенроссия Үзәк Башкарма Комитетына язып биргәнлеге мәгълүм.

Бераздан Врангель дә җиңелә һәм Сүнчәләйне яңадан Кырымга җибәрәләр. Биредә өч ай торгач, партия Үзәк Комитетына адресланган доклад язмасында Сүнчәләй совет властен көтеп алган Кырым халкында ачлык хөкем сөрүен, җирләрнең крестьяннарга кайтарып бирелмәвен ачынып хәбәр итә. 1921–1922 елларда Милләтләр эше буенча халык комиссариаты вәкиле сыйфатында Кырым Республикасында эшләгән Сүнчәләй Сталинга җибәргән хисабында берише ОГПУ хезмәткәрләренең кайбер татар авылларында законсыз репрессияләрен туктату, җирләрне крестьяннарга кайтарып бирү, мәгариф эшләрен җайга салу, ачларга ярдәм итү буенча чаралар күрелмәгәнлеген яза, совет түрәләренең ачлыктан җәфа күрүче җирле татар халкы турында аз кайгыртуларына басым ясый.

1922 елда Сүнчәләй татар-башкорт композиторы Камил Йосыф улы Рәхимовның (1900–1978) туганнан туган сеңелесе, тумышы белән Азәрбайҗанның Гянҗә шәһәреннән булган актриса Әминә Милүшевага өйләнә (әдип, «Баб» сәхнәдә куела калса, төп рольне – Хөррияте л-Гайнны – Әминәсе уйнавына өметләнгән була). Кызганыч, 1925 еллар уртасында алар аерылышалар, әмма Сүнчәләй Соловкида утырганда, аларның әле хат алышулары мәгълүм. 1929 елның 2 гыйнварында Сәгыйтькә: «В театре дела идут хорошо», – дип язса да, тиздән, 23 апрельдә Әминәнең театр белән шартнамәсе туктатыла, имеш, «элементар политграмотасы юк, үз өстендә эшләми». Кызлары Таһирә дә иртә вафат була.

Әдипнең 20 нче еллардагы тормышы, әдәби һәм иҗтимагый эшчәнлеге күпмедер дәрәҗәдә Уфа шәһәре белән дә бәйле. Биредә ул Башкортстан Республикасы Мәгариф комиссариатында кол-

легия әгъзасы һәм сәнгать бүлеге мөдире, Уфа сәнгать музее мөдире, театр сәнгате техникумы җитәкчесе булып эшли. 1928 елда Казанда Татар мәдәният йорты гыйльми секретаре вазифасын да башкара.

Шомлы, фаҗигалы 30 нчы еллар килеп җитә. Яңа гына СССРның Төркиядәге (Измир шәһәрендәге) генераль консуллыгында бер ел эшләп кайткан Сүнчәләйне 1927 елның 1 июнендә кулга алалар. Төркиядә З. Вәлиди белән бәйләнештә булуда, «солтангалиевче», милләтчеләр оешмасы эшенә катнашуда гаеплиләр. Бу юлы әле аны тиз аклыйлар, партиягә дә кире алалар. Әмма күп тә узмый, 1929 елның 28 февралендә Сүнчәләй, «солтангалиевчелек»тә гаепләнеп, кабат кулга алына. Сталинга, Ягодага, ОГПУның Көнчыгыш бүлегенә үзенең гаепсезлеген дәлилләп җибәргән хатлар да нәтиҗәсез кала, шагыйрьнең язмышы, инкыйлаб чоңгылына килеп кергән башка бик күп күренекле татар зыялыларыныкы кебек үк, фаҗигалы тәмамлана: Соловки концлагерьларында алты ел сөргендә тотылып, 1937 елның көзендә инде иреккә чыгар вакыты җиткәндә, туганнары янына тиздән кайтуны өмет иткәндә генә (бу хакта С. Сүнчәйләнең хатлары сөйли), НКВД «махсус өчлеге»нең карары белән шул елның 25 октябрендә аның гомере өзелә.

1995 елның 6 декабрендә бер әңгәмә вакытында Бакый ага Урманче «Без Сәгыйтьне Тукайның варисы дип исәплидер идек... Аның теле – Тукай теле. Тукайдан соң зур шагыйрь була торган кеше», дип сөйләгәне хәтердә. Шунлыктан да 2005 елда чыккан «Әсәрләр һәм хатлар» китабына кереш мәкалә «Тукай фатихасын да алып...» дип исемләнгән иде. Олуг аксакалларыбыз Тукайның варисы дип санаган, бөек шагыйребезнең садәдил дусты булган Сәгыйть Сүнчәләй иҗатының академик басмаларын төзү, әдәби мирасын фәнни яктан тирәнтен өйрәнү, халкыбызга кайтару вакыты җиткәндер дип уйлыйбыз.

Әдәбият

1. *Габдрафикова Л.Р.* Татарский поэт Сагит Сунчелей и Крым начала 1920-х гг. // Крымское историческое обозрение. Т. 10. 2023. № 1. С. 106–119.

2. *Галимова Э.М.* Сәгыйть Сүнчәләй һәм музыка // Фәнни Татарстан. 2020. № 1. Б. 100–103.

3. Замандашлары Сәгыйть Сүнчәләй турында (Зөфәр Рәмиев кереш сүзе белән) // Казан утлары. 2019. № 8. Б. 179–183.

4. *Зарипова Р., Мусабәкова Р.* Сәгыйть Сүнчәләй // Татар әдәбияты тарихы: 8 томда. 4 т.: XX гасыр башы. Яңарт. һ. тулыл. 2 нче басма. Казан: Татар. кит. нәшр., 2023. Б. 398–413.

5. Ишморат Р. Сәгыйть Сүнчәләй // Яшь ленинчы. 1977. 15 янв.

6. *Камалиев Т.С.* Поэмы Сагита Сунчалея // Материалы IV конференции молодых научных работников. Казань, 1976. С. 68–70.

7. *Мәһдиев М.С.* Тукайның садә дусты // Казан утлары. 1979. № 8. Б. 177–178.

8. *Мусабекова Р.Р.* Сагит Сунчелей: Личность поэта и мотивы творчества: дис. ... канд. филол. наук. Казань, 2001. 208 с.

9. *Мустафин Р.А.* Силуэты: литературные портреты писателей Татарстана. Казань: Татар. кн. изд-во, 2006. 350 б.

10. *Нагимов Н.И.* Переводы Сагита Сунчелея из западноевропейской литературы: дис. ... канд. филол. наук. Казань, 2006. 173 с.

11. Рухи мирас: эзләнүләр һәм табышлар. Татар әдәбиятында тәхәллүсләр = Духовное наследие: поиски и открытия. Псевдонимы в татарской литературе / редкол.: И.Г. Гомәров (проект җит. һ. җав. мөх-р), Ә.М. Закирҗанов, А.М. Ахунов; төз.: Л.Ш. Гарипова, Г.Н. Зәйниева. Казан: ТӘһСИ, 2021, 10 нчы чыг. Б. 164.

12. Сәгыйть Сүнчәләйнең иҗат мирасын туплау // Совет Татарстаны. 1958. 14 окт.

13. *Сүнчәләй С.* Әсәрләр һәм хатлар / төз., текстларны, иск. һ. аңлатмаларны әзерл. Зөфәр Рәмиев; ТР ФА Г. Ибраһимов исем. ТӘһСИ. Казан: Татар. кит. нәшр., 2005. 367 б.

Рәмиев Зөфәр Зәйни улы,
филология фәннәре докторы, профессор (Казан)

Рамеев Зуфар Зайниевич,
доктор филологических наук, профессор (Казань)